

NÉHÁNY SZÓ A MAGYARRÓL IDEGEN NYELVRE KÉSZÜLŐ FORDÍTÁSOKRÓL

dr. Végh Béla

NAGY Ernő tollából a TMT múlt évi számában^{*} a kérdést számos oldalról megvizsgáló cikk jelent meg, amely azonban főleg az idegen nyelvről magyarra történő fordításokkal foglalkozott. Szeretnénk e képet most a magyarról idegen nyelvre készült fordítások terén szerzett tapasztalatokkal kiegészíteni.

Általános tapasztalat, hogy idegen nyelvre való fordításokat a lektoron és fordítón kívül mindenki a leglaikusabb szemmel nézi. A kívülállók szemében egy nyelv állítólagos tudása már egyet jelent bármilyen természetű, tárgyú, nehézségű szövegnek az adott idegen nyelven való hű visszaadásával. E téren tehát a fordító, sokszor igen indokolatlanul, a legteljesebb bizalmat élvezi. E bizalom azonban kétélű, mert ugyanakkor a kívülállókna fogalmuk sincs azokról a nehézségekről, amelyekkel még egy közepes nehézségű magyar szövegnek idegen nyelvre való lefordításakor a fordítónak meg kell birkóznia. /A "lefordítás" természetesen nyelvtanilag és statisztikailag hibátlan munkát jelöl/. A kívülállók azt hiszik, hogy a fordító tollából a fordítás mintegy magától kifolyik, jöllehet, még egy közepes nehézségű szöveg magyarul való megfogalmazása sem egyszerű feladat. A fordítótól tehát egyrészt igen sokat követelnek /pl. nevetségesen rövid határidők, fordító irodákban magas napi norma/, másrészt, mivel a megrendelő szerv képviselői idegen nyelven rendszerint nem, vagy rosszul tudnak, a leghibásabb fordításokat is szó nélkül elfogadják, sokszorosítják, kinyomattatják és, tegyük hozzá, sajnos, külföldön is felhasználják. Ebből a zsákutcából nehéz a kiut, mert a szakmai lektor rendszerint /tisztelet a kivételnek/ csak a szakmához ért, s a nyelv nem az erős oldala, a nyelvi lektor pedig legjobb esetben a nyelvet tudja jól, a szakmában pedig, mondjuk finoman, annyira jártas, mint a szaklektor a nyelvben. Ennek következménye az, hogy a szaklektor sokszor nyelvtileg rosszul javít, a nyelvi lektor pedig a szaklektort nem meri kijavítani. Jöllehet, a fordításnak elsősorban pontosnak és szöveghűnek, ezen felül világosnak kell lenni, nem nélkülözhet elemi stilisztikai csiszoltságot; a nyelvi lektornak okvetlenül könnyíteni kell a fordító szövegén, mert ez utóbbi a szabatos fordítást tartván szem előtt, a szöveggel való birkózás közben a stílust és könnyedséget mindig valahogy másodrendűnek érzi. Kijavíthat-

^{*} TMT 1963. 8.sz. 617-625.p.

ja-e azonban a nyelvi lektor a szaklektort? Meddig terjedhet javítási kötelessége? Ha például a kazán-nyomáspróba francia nyelvű leírásakor a fordító által használt "résistance"-t a szaklektor mindenütt gondosan "stabilité"-ra változtatja, /mindkettő egyaránt "szilárdság" magyarul/ kijavíthatja-e a nyilvánvaló nyelvi és tegyük hozzá, szakmai baklövést a nyelvi lektor? Szakkérdés-e ez vagy nyelvi probléma? De köteles-e a szakmai lektor nyelvi problémákat észrevenni a szövegben? A magyar szöveg gyakran tele van elliptikus mondatfűzésekkel, amit sok idegen nyelv, különösen pedig a francia, nem visel el, itt tehát a kihagyásokat a fordítónak ki kell tölteni. A következő magyar mondat franciára való visszaadása plasztikusan szemlélteti a kérdést: "A szivattyú a gépterem kiszívására szolgál". E szerencsétlen fogalmazású mondatot a fordító így adta vissza: "La pompe sert à l'aspiration de la machinerie", mintha a gépi berendezés felszívását kellene a szivattyúval elvégezni, jöllehet így kellett volna fogalmaznia: "L'air pollué de la salle des machines est aspiré et évacué par un aspirateur installé à cet effet". A szaklektor nyilván pontosan tudta, hogy mi a fenti mondat értelme. Köteles-e a szaklektor az értelemnek megfelelően átalakítani a mondatot, vagy csupán arra kell ügyelnie, hogy ott javítson, ahol a szóhasználat rossz, pl. "alámetszés" /entrées hélice/ helyett a fordító "détalonage"-t /alásztergálás/ használ. E kérdés szinte mindennapos, s a szaklektorok szerint /tisztelet a kivételnek/ munkájuk csupán ilyen természetű javításokra korlátozódik. A fordítás célját tekintve a mi véleményünk szerint a szaklektornak még a stílusjavításoknak minősülő javítások is feladatköriüket képeznek, hogy ugyancsak példát említsék, a látszólag azonos két francia mondat egymás mellé állításával: A magyar szöveg így hangzik: "a csigát egy végtelen szíj hajtja", amely fordítható: "la poulie est commandée par une courroie sans fin", de így is: "la poulie est entraînée par une courroie sans fin". Bár a commander szónak a h a j t jelentése teljesen polgárjogot nyert, a szó használata esetén nem világos, hogy erőátvitelről vagy vezérlésről van-e szó; viszont a kétely az e n t r a i n e r szó használata esetén fel sem merül. Ki hivatott ezt a kérdést eldönteni: nyilvánvalóan a szakember, s nem a nyelvi lektor, így megítélésünk szerint a javítás kötelezettsége ilyen mélységig is még őt terheli.

A műszaki fordító műszaki szövegeket fordít. Egyik nap forgácsolásról, a következő nap forgácsmentes alakításról, majd gyengeáramu berendezésekről, máskor termodinamikáról. Ugyanakkor nemcsak azt hisszük, hogy e tudományágakban minden fordító teljesen jártas, hanem el is várjuk tőle, hogy e tárgyköröket idegen nyelven is tudja és ismerje. Ez pedig képtelenség. A magyar szöveg szerkesztője csupán a saját szakmájában, az anyanyelvén fogalmaz, miként fogalmaz, miként fogalmazzon a nem szakember, idegen nyelven? És mi az, amit tőle nemcsak elvárhatunk, hanem meg is kívánhatunk?

A szakmai hűség? A pontosság? A szabatosság? Ezen felül világos stílus, közérthetőség? Végeredményben mindezt kívánjuk. Mit nyújtunk ezért a fordítónak? S miben segítünk?

Azt kell válaszolnom, hogy semmit. Maga az anyagi ellenszolgáltatás adekvát természetesen több mint kétséges. A fordító, ha jó munkát végez, a tárgykörre vonatkozó segédletek tömegét sokszor órá-

ig bűnésszheti, míg az idegen nyelv megfelelő szakkifejezéseit összeszedi. De anyagi javadalmazási politikánk alapján hibázta el, midőn csupán mennyiségi ismérveket állított fel, s a minőséget nemcsak nem kívánta díjazni, de ennek szükségessége fel sem merült. Igaz, hogy ezzel lehetetlent kívánnánk megvalósítani. Ha azonban csupán a mennyiséget díjazzuk, tehát megelégszünk az elvégzett munka mennyiségi elszámolásával, már eleve lemondunk az igényesség követelményéről, s a fordítók jó része ezt kész örömmel regisztrálta. Nehéz megszabni a minőségi ismérveket és felvetődik az a kérdés is, hogy ki legyen az, aki egy Magyarországon, idegen nyelvre készült fordítás minőségét elbírálja? Ki döntsön csupán olyan elemi kérdésekben, hogy a "vizsgálat" szót pl. franciául helyesen adta-e vissza a fordító, midőn esetenként az "analyse", "essai" vagy "épreuve" szót használta, hogy a "használat" az adott szövegben mikor "utilisation", "emploi" vagy "application", a "teljesítmény" mikor "rendement", "débit", "puissance" vagy "performance", a "furás" mikor "percage", mikor "creusage", mikor "aláság", mikor "forage" esetleg "taudage". Hízelegnének magunknak, ha a választ a minőségi ismérvek kellékeire egyértelműleg meg tudnánk adni. E választos vizsgálódások végén, mintegy összefoglalóan, megkíséreljük, hogy a felvetett kérdésekre válaszoljunk, de a hangsúly inkább a kérdések tudatosításán, mint a most, azonnal történő megválaszolásán van.

A fordítással szemben emelhetők azonban világos követelmények; ezekről NAGY Ernő már említést tett: világosság, szabatoság, egyértelműség, szakmai hűség. E követelmények nemcsak az idegen nyelv magas sikon való ismeretét feltételezik, hanem, jóllehet ez kevésbé nyilvánvaló, a magyar nyelv igen mély rétegekben való tudását és nagy lexikális műveltséget is. Lehet, hogy itt a vélemények megoszlanak, de használhatóbb/tehát könnyebben javítható/ fordításokat kaphatunk egy lexikálisan művelt, magyarul és az idegen nyelven tudó fordítótól, mint egy szakbarbártól.

A pontosság, szabatoság, jó stílus nemcsak a fordító joga és kötelessége, hanem vonatkozik a szerzőre is. A magyar szöveget lehetőleg már megírásakor azzal a tudattal kell elkészíteni, hogy fordítási célokat szolgál. Itt is érvényes a régi közmondás: "Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten". Helyes volna, ha a szövegező nem gépirónónek diktálná a fordításra kerülő szöveget, hanem "megalkotná a semmiből", ismételt átszövegezések és nehéz, kemény próbálgatások után, ugyanugy meglegre téve az egyes mondatokat és a mondaton belül a mondatrészek egymáshoz való viszonyát, ahogy ezt a fordító teszi, ügyelve az egyes mondatok logikai és formai átmenetére is. Ha ezt tenné, nem születnének ilyen borzalmas mondatok: "A szerszám felépítése, anyagmegválasztása biztosítja a szerszámok költség gazdaságos felhasználását", amit a fordító így adott vissza: "L'emploi économique des dépenses faites pour l'outil est assuré par sa conception et le choix de la matière". A magyar szöveg elkészítése során még mindig sokat használjuk a mutató névmásokat, ami félreértésekre adhat okot. Indokolatlan így kezdeni a mondatot: "Ez az önköltség további csökkenését fogja eredményezni", mert a fordító az "ez" szót szó szerint fogja lefordítani. Franciára történő fordításról lévén szó, a fordító az "ez"-t "ceci"-vel adja vissza. Talán nem lesz nagyobb hiba, mindaddig míg az önköltség csökkenését kiváltó tényezőt helyettesítő

"ez" szó a megelőző mondatban alanyként már szerepelt. A hiba ott van, hogy ez a legritkább eset. Mert vagy az a tényező valahol több mondatnál előbb szerepelt, és a magyar szöveg most egy "ez" szóval kíván rá visszakanyarodni, vagy, s ez talán még gyakoribb, egy egész mondat, vagy mondatrész szerepelt előzőleg, amelyet a magyar szöveghez egy "ez"-zel kíván most megjelölni, mert ez kényelmesebb. Ne csodálkozzunk akkor, hogy ha egy ilyen szöveg alapján készült francia fordítás sok esetben homályos, zavaros, érthetetlen, a gondolatmenet nem világos, tele van türésekkel, az értelmet úgy kell kihámozni a szövegből, a szöveget az idegen nyelvre való lefordításhoz át kell szövegezni.

Kétségtelen, hogy a fordítások 25 %-kal magasabb színvonalat érnének el, ha a magyar szöveg elkészítői feladatuk magaslatán állnának. E tekintetben az a paradox helyzet állt elő, hogy adott esetben nagyobb pontosságot követel a megrendelő a fordítótól, mint az anyanyelvén fogalmazótól. Egy konkrét példa: nem is olyan régen nagy vita volt egyik fordító irodában egy fordítás felett arról, hogy helyes volt-e a "hanggenerátor" szónak angol nyelven "tone generator" szóval való visszaadása. A fordító a magyar-angol műszaki szótárra hivatkozott, a megrendelő cég szakembere szerint viszont a fordítónak az "audio-frequency generator" szót kellett volna használnia. Itt is csak azt mondhatjuk, hogy a magyar szöveg elkészítőjének a magyarban is használatos audio-frekvenciás vagy hangfrekvenciás generátor kifejezést kellett volna használni, s nem lehet a fordítótól pontosabb szóhasználatot kívánni, mint a magyar szöveget elkészítő szakembertől.

A helyesírás bizonytalanságai, pontosabban az egybe- és különírás spanyolcsizmái, ugyancsak tág teret nyitnak a fordítási tévedéseknek. Adva van egy mondat, hol a frekvencia függetlenség és a teljesítmény erősítő külön van írva, esetleg ugyanabban a mondatban a gyémánt furófej és a gerjesztőtekerce is szerepel, néhány sorral arrébb pedig e szavak másként írva fordulnak elő. Ily mértékű következetlenségtől a fordító teljesen megzavarodhat. Csak a mondat értelmezése révén állapítható meg a szavak összetartozósága, de ehhez a fordítónak a tárgykörben eléggé tájékozottnak kell lennie.

Fenti nehézségek még növekednek, ha a magyar szövegnek nemcsak fogalmazása pongyola, kétértelmű, nem világos, hanem külső kiállítás is gyatra. Általános szokás, hogy a fordító fénymásolatot vagy ehhez hasonló, sokszorosítási uton készült szöveget kap/ esetleg egy rossz karbon másolatot, nem első példányt/. E szövegek a legtöbb esetben elmosódottak, hiányosak, nem jól olvashatók, igen gyakran még tintával/sőt ceruzával/ ismételtén át vannak javítgatva. Értelmük számos helyen még nagyítóval sem fejthető meg. A fordító hogyan oldja meg feladatát, ha közben hieroglifákat kell kibetűznie. Akadt olyan szöveg is, ahol a megrendelő egy sokszorosított példányt úgy módosított, hogy tintával összevissza húzgálta /pl.: "ez a 14. oldal 2.bek. jön", "ez a 18. oldal 5.bek. jön"/, szóval még azt sem tartotta fontosnak és érdemesnek, hogy a szöveget a fordító munkájának megkönnyítése végett újból leírassa. A fordítónak nemcsak az idegen nyelvű szöveget kellett elkészíteni, hanem még a kézirat zűrzavarában is rendet kellett teremtenie. Nem volt meglepő, hogy a fordító

egyszerűen nem vette tudomásul e bejegyzéseket, a szöveget úgy, olyan sorrendben fordította le, ahogy az az eredeti magyar szövegben volt, zárójelben megadta a magyar szövegbe beszurt utasításokat /"ez a 14. oldal 2.bek. jön" stb./.

Fenniek elmondásával nem a fordító felelősségének mérvét kívántuk csökkenteni, mert az teljes és oszthatatlan marad, ahogy teljes és oszthatatlan a két lektore is, csupán arra kívántunk rámutatni, hogy a fordítót a nyelvi és szakmai nehézségeken kívül miféle nehézségekkel terhelik feleslegesen.

Az elmúlt hosszú évek alatt, amelyeket e sorok írója főfoglalkozása mellett részben mint gyakorló fordító, részben mint nyelvi lektor töltött el, bő tapasztalatokat szerezhetett a fordítások értékéről, a fordító, a nyelvi és szaklektor együttműködésének lehetséges formáiról. Nem állítja, hogy birtokában van e kérdések megoldását nyújtó feleletnek, de e hosszú évek alatt alkalma volt egy néhány következtetést levonni. Ezek az alábbiakban foglalhatók össze:

Kétségtelen, hogy a magyar nyelvről idegen nyelvre készülő fordítások gondos szakmai és nyelvi átdolgozást igényelnek. Még a legkitűnőbb fordítók munkájában is bőven akadnak félreértések, kihagyások, homályosságok. És kitűnő fordítók dolgában /különösen ami a franciát illeti/ nem is állunk valami jól. A szaklektorok jelenlegi működése azonban /tiszteltet a kivételnek/ legtöbbször hamis illúziókat ad a megrendelőnek, hogy a fordítás szakszerűségével ezek után különösebb baj nem lehet; ezen túlmenően a fordítót egy kis könnyelműségre csábíthatja /"hiszen ugyanis kijavítja majd a hibát a szaklektor"/, a nyelvi lektornak pedig sok mérget és bosszúságot, főfájást okoz /"kijavíthatom-e a szakembert? Tudom, hogy nincs igaza"/. Talán helyesebb volna, ha a fordító a szakemberrel szoros kooperációban végezné a fordítást, amikor a szakember nem mint lektor, hanem mint tanácsadó állna a fordító rendelkezésére és nem szavakat, - sokszor ötletszerűen - javítgatna a szövegben, hanem a fordítónak a szöveg ama részeit magyarázná meg, ahol a fordító műszaki ismereteinek hiányossága folytán bizonytalannak érzi magát. E megoldásra példa az NDK fordítási rendszere, ahol a szaklektor fogalmát ugyszólván nem is ismerik, a szövegek a szakemberrel való legszorosabb kooperáció útján készülnek el. Ez esetben nem születhetnének olyan mondatok, amelyeket, elrettentő példa gyanánt az alábbiakban közölhetek, változtatás nélkül, az összes hibával, nyelvtant is beleértve /szaklektor utáni szöveg/: "Pour pouvoir éviter les livraisons fausses éventuelles prière - en passant une commande - de prendre en considération aussi les indications du présent complètement outre la liste de pièces de rechange principale. Les compléments de pièces de rechanges édités préalablement s'éteignent."

Állami és szövetkezeti szerveink évente több tízmillió forint értékű fordítást készíttetnek és jelentetnek meg. Egy részük külföldre is kerül. Nem lehetünk közömbösek aziránt, hogy e nagy ráfordítás-sal milyen értékű "fordítási javakat" állítunk elő.

Fentiekhez, konkluzióként még két dolog tartozik: Nélkülözhetetlen a fordítók bizonyos szakmai területre való bedolgozása, ahol jól tájékozottak. Minden fajta témát egy ember nem képes átfogni, különösen nem több nyelven. A másik megszorítás is önként kínálkozik. Jól, hibátlanul és szépen csak egy nyelvre lehet felelősség mellett fordítani. Egy másik, vagy éppen több idegen nyelvre való fordításnál a fordító, mégha korrektül fordít is, igen sokszor idegenül fogalmaz, amelyet a másik anyanyelvű azonnal regisztrál. Francia és spanyol, angol és francia, angol és német fordítóink nyelvtanilag hibátlan művén mindig ott van a magyar nyelv által okozott idegenség mellett egy másik idegen iz is: előzőleg a másik idegen nyelven fordítottak, s annak szóképei élnek még bennük. A leghelyesebb lenne, ha nyelvről csak egy idegen nyelvre, idegenből természetesen magyarra tetszése szerint fordítana; ez utóbbi műszaki tájékozottságának is hasznára válik.

Befejezésül néhány szót szótáraink és a fordítók kapcsolatáról. Már MAGY Ernő találóan megjegyezte cikkének a műszaki szótárkiadás-sal foglalkozó részében, hogy jelenlegi szótárkiadási politikánk nem teszi lehetővé speciális műszaki szótárak kiadását. Ez sajnos valóban így van, sőt a várva-várt és nélkülözhetetlen francia-magyar és magyar-francia műszaki szótár is csak hosszas harcok után, nem a legideálisabb körülmények között, kiadási politikánk egyes felelős szerveinek érthetetlen és csökönyös ellenkezése ellenére fog mégis az 1964-es évben megjelenni. Ebből következik, hogy a technika fejlődésével és e fejlődés új szavaival csak az a szerző, fordító és lektor tud úgy-ahogy lépést tartani, aki napról-napra figyelemmel kíséri a szaklapokat. Állandó kötelességük volna szakmai folyóiratok, hírdetésszövegek /!/, katalógusok és egyéb, műszaki természetű munkák olvasása. Olvasáson természetesen nem átfutást értünk, hanem elemző, figyelmes átböngészést. Ezzel nemcsak saját fordításaik illetve lektorálásaik nyernének biztos alapot, hanem megkönnyítenék szótárkiadásunk szervének, az Akadémiai Kiadónak munkáját is, mert az eredeti szövegekörnyezettel együtt kicédulázott szóanyagnak igen nagy hasznát vesszük. Ilyen szógyűjtéssel rendelkező fordító és a szótárszerkesztőség tagjai között igen gyümölcsöző kooperáció jöhetne létre, a hangsúly természetesen a s z ö v e g k ö r n y e z e t t e l e g y ü t t k i t e r m e l t idegen szóanyagon van. A legjobban megszerkesztett szótár sem tudja azonban a fordítónak azt nyújtani, amit a nyelvtudáson kívül az állandó és céltudatos olvasmányok és azok tudatos rögzítése adhat.

VÉGH, B.: Some remarks on translations from Hungarian into foreign languages.

Various problems in translating Hungarian texts into foreign languages are being analysed by author on the strength of his vast experience which he has acquired as translator and reader over a period of more than ten years. Deficiencies and shortcomings to be met with in the work of translators, technical readers and linguistic revisers, as well as their underlying causes are illustrated by several striking examples. The extent of the technical reader's obligation in correcting a given text is being discussed, followed by a detailed scrutiny of the errors arising from the inaccuracies of the original Hungarian texts.

Author suggests a closer co-operation of translators, technical readers and linguistic revisers in preparing translations; he proposes technical readers' helping translators all along their work as consultants, instead of reviewing the completed translations, as is the current practice. Further, translators and readers are advised to read as many journals as possible and to make notes not only of isolated technical terms which may be of interest, but also of their entire contextual applications. Author finally proposes that translators translate into one single foreign language only, while turning to account their command of further foreign languages by rendering foreign texts into their mother tongue.

